

Setkávání člověka s logem v minulosti a dnes

Roman Cardal

31. októbra 2023 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

Logická struktura světa

Aktuálnost antického filosofického myšlení se dá mimo jiné ukázat na souvislosti, která pojí některé teorie starořeckých autorů s teoriemi, které hýbou moderními diskuzemi ohledně *povahy a původu kosmické skutečnosti*. Člověk byl od počátku své existence fascinován realitou, která ho obklopovala a která vytvářela prostředí pro rozvoj jeho života. Postupně si začal všimnout, že příroda se chová *podle určitých vzorů a zákonitostí*, takže slavný Pythagoras mohl nakonec veškerou skutečnost označit pojmem *kosmos*, jenž v sobě nese význam *řádu a harmonie*.

Ilustračný obrázek, zdroj: wikimedia commons

Pythagorejci byli přesvědčení, že *logos* (rozum) nenáleží pouze člověku, nýbrž že v něm dospívá jen k velmi zvláštní realizaci. Logos se podle nich *rozprostíral po celé skutečnosti*, o čemž svědčí její *myslitelnost*. Kdyby lidský logos (rozum) a skutečnost světa neměly nic společného, *zcela by se mýjely* a člověk by o světě nemohl nic vědět, dokonce by nemohl registrovat ani jeho prostou existenci. Tak tomu ovšem není. Svět a děje v něm jsou trvalým námětem lidského myšlení a veškerý život člověka je poután k širokému kontextu jsoucí reality.

Pythagoras a jeho žáci se domnívali, že jednotlivé věci i jejich vesmírný soubor sestávají z *poměrů*, jež jsou vyjádřitelné *matematickým jazykem*. V podstatě se domnívali, že jednotlivá jsoucna nejsou ničím jiným než *vtěleným logem*, řádem, který se materializoval v hmotném kosmu. V lidském myšlení spatřovali schopnost od-hmotňování, tj. přisuzovali mu umění, které se později začalo označovat jako *abstrakce*. Abstrakce je něco jako rentgen, který prosvěcuje hmotné věci a *činí v nich viditelnou jejich vnitřní strukturu*. Právě tato struktura je privilegováným předmětem hloubkové aktivity lidského myšlení a pythagorejci o ní mluvili jako o *pravé příčině (arché)* hmotných jsoucen.

To, co vnímají lidské smysly, chápali jako „tělo“ této strukturní „duše“, jako to, co není strukturou, nýbrž strukturovanou (a tedy odvozenou a zapříčiněnou) realitou. Kosmos byl pro ně obdivuhodným řádem a

studium tohoto řádu bylo povýšeno na roveň úctyhodné náboženské činnosti. Pythagorejci vnímali, že tento řád člověka přesahuje a nebránili se přesvědčení o jeho božském původu.

Ordo ab chao aneb život nad propastí nepravděpodobného

V návaznosti na tyto úvahy můžeme přesunout pozornost k té části textu Platónova dialogu *Fedón*, v níž se setkáváme s podobným typem přístupu. Platón v ní vyjevuje Sokratovo nadšení z Anagagorovy filosofie, s kterou se v určitém momentě svého života seznámil. I on byl fascinován řádem světa a uvědomoval si, že veškeré pokusy o jeho mechanistické a materialistické vysvětlení mu nepřinášejí žádoucí intelektuální uspokojení. Jak na příslušném místě čteme: „Ale jednou jsem slyšel kohosi číst z knihy, jak pravil Anaxagorovi, že prý rozum je to, co působí řád a co je všeho příčinou“. Řád světa spojoval s myšlenkou, podle níž v něm každé věci náleží *optimální* místo, je vnitřně *optimálně* strukturována a i celé skutečnosti náleží *optimální vyladění*. Taková pozice je odpovědí na dvě základní otázky: a) proč vůbec existuje *nějaký řád*? a b) proč existuje *právě tento řád*?

První otázka povstává proto, že již podle pradávné antické mytologie se kosmos (řád) zrodil z *chaosu*. Lze se tedy neptat, proč chaos nezůstal chaosem a přešel do uspořádaného stavu? Chaos je *absencí uspořádanosti* a nakolik je chaosem, neobsahuje v sobě ani žádné „předznamenání“ nějaké struktury. Z tohoto hlediska se lze na chaos dívat jako na možnost, z níž se za určitých podmínek může vynořit *neomezená mnohost různých řádů*. Antický pojem *apeironu* je naprostou *neurčitostí* a tedy i jakýmsi „pozadím“ světa, jenž je shodné s možností *nekonečného počtu alternativních světů*. Proč tedy vznikl *právě tento svět* a ne žádný nebo třeba nějaký úplně jiný? Zdá se, že vzhledem ke zmíněnému pozadí je pravděpodobnost existence našeho světa *mimořádně nízká*.

V Platónově textu se objevuje i myšlenka, že pokud náš svět již existuje, pak je jeho řád synonymem *toho nejlepšího (optimálního)*, co daný systém vztahů ve věcech samých i mezi nimi navzájem představuje. Platón tuto úvahu rozšiřuje na veškerou realitu, neboť do ní zahrnuje nejen *poměry panující na Zemi*, ale i mimo ni. Mluví o Slunci, Měsíci a hvězdách, o jejich pohybech a vzájemných poměrech. V návaznosti na Anaxagora dodává, že „ty věci jsou spořádány od rozumu“ a že „je nejlepší, aby byly tak, jak právě jsou“. Takové uspořádání „je nejlepší pro každou jednotlivou z nich i pro všechny společně“. Jde tedy o zcela určité, ba o *optimální poměry*, o *vtělený logos*, jehož „hlas“ je schopna postihnout pouze lidská inteligence. Proto se nabízí závěr, že malý lidský logos se zde setkává se stopou velkého Logu, kterou tento v hmotném kosmu po sobě „zanechal“.

Velké spiknutí

V tomto momentě se můžeme přenést do naší současné doby a poslechnout si, co někteří badatelé říkají o uspořádání Vesmíru. V zásadě se zabývají úplně stejným problémem, s nímž mnoho století před nimi zápasil Platón. Jak nás o tom ve své knize *Křesťanství a ateismus úplně jinak* v populární formě zpravuje Dinesh d'Souza: „Fyzikové narazili na antropický princip, když si položili prostou otázku: Proč ve vesmíru platí *právě ty zákony*, které v něm platí? Zamyslete se nad tím: vesmír se zjevně řídí velmi specifickou soustavou pravidel, ale *nemusí* to být zrovna tato pravidla. Tak proč jsou pravidla taková, a ne jiná?“

Ve zmíněné knize se můžeme dočíst, že řada moderních objevů svědčí o tom, že „obrovské rozměry a velké stáří vesmíru nejsou náhody. Jsou to nezbytné podmínky pro existenci života na Zemi. Jinými slovy, vesmír musí být *právě tak velký a právě tak starý* jak je, aby mohl obsahovat živé bytosti jako mě a vás. Jakoby celý vesmír se svými zákony byl spiknutím za účelem vyrobit nás.“

S tím jsou spojené specifitější otázky. Například otázka, proč jsou určité konkrétní fyzikální konstanty (třeba gravitační síla) *právě tak velké* a ne menší nebo větší? Platón na to dává odpověď, že v jádru reality narážíme na působnost dvou protikladných principů (či lépe řečeno jednoho *podvojného* principu), z nichž jeden nazývá *Jedním* a druhý *Neurčitou dyádou*. Neurčitá dyáda je tendencí k extrémům (k nekonečně „velkému“, či k nekonečně „malému“), zatímco „Jedno“ tyto tendence ovládá a poutá, takže „umísťuje“ jsoucí reality do patřičného bytostného prostoru, který je vzhledem k oněm extrémistickým silám rovnovážným stavem neboli *optimálním řádem*. „Optimálním“ v tom smyslu, že pouze při uskutečnění *takového* stavu je existence *takových* věcí možná.

Uvedený „patřičný bytostný prostor“ se dá též označit jako „vyladěnost“ tendencí, které se při překročení určité hranice (hodnoty) stávají destruktivními. Jak píše d'Souza, „kdyby základní hodnoty a vztahy v přírodě byly jen trochu odlišné, náš vesmír by neexistoval a my také ne. I když to zní fantasticky, vesmír je vyladěný tak, aby v něm mohli žít lidé. Žijeme ve vesmíru, který je jako nejmenší postýlka z pohádky o třech medvědech: „tak akorát“, aby v něm vznikl a vzkvétal život“.

O hluboké příbuznosti Platónových rozborů s moderními kosmologickými teoriemi se lze přesvědčit i na výpovědích jiných vědců, o nichž se d'Souza zmiňuje. Upozorňuje například na publikaci *Pouhých šest čísel* od astronoma Martina Reese, v níž je představena vize, podle které „základní fyzikální vlastnosti vesmíru spočívají na šesti číslech a každé z nich má *právě takovou hodnotu*, která je nutná k existenci života. Kdyby se kterékoliv z těchto čísel (například gravitační konstanta nebo silná interakce) „byť jen nepatrně“ změnilo, nebyly by... žádné hvězdy, žádné složité prvky, žádný život“. Jiný astronom, Lee Smolin, se zamýšlí nad *pravděpodobností* vzniku našeho Vesmíru a dochází k závěru, že její hodnota je jedna ku deseti na 229. Z toho je patrná vhodnost následného komentáře: „Tedy pravděpodobnost, že tu nebudeme, byla... zkrátka astronomická. Přesto tu jsme. Kdo za to může?“

Problém tzv. antropického principu je jistě třeba diskutovat a kdo na něj narazil ví, že vášnivé rozpravy ohledně něj rozhodně nescházejí. Tím se ale zabývat nebudeme. Naším úkolem bylo upozornit na *strukturní příbuznost přístupů*, které jsou od sebe chronologicky vzdáleny tisíce let. Inteligentní lidé si v dějinách kladou stále stejné základní otázky a znalost pramenů, které pocházejí z dávné minulosti, nás přesvědčuje, že odpovědi na ně nemusíme hledat jen v nejmodernější vědecké literatuře. Setkání lidí s Logem proběhlo již dávno před námi a je velmi mnoho věcí, které se od nich můžeme naučit.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/setkavani-cloveka-s-logem-v-minulosti-a-dnes/>